בעקבי הרחשוניס

"לגלות **בעקבי הרחשוניס** לריות שבחבורה • גלוני הלורות בעלי גבורה" (לשון הרמב"ן בהקדמה לפירושו)

חיי שרה תשפ"ז • עיון בפשוטו של מקרא בעקבות רבותינו, רש"י ובעלי מחלוקתו • גליון ק"א

וַיְמַהֵר הָעֶבֶד עָשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל עִיר נָחוֹר: (כד, י)	**וכל טוב אדוניו בידו:** שטר מתנה כתב ליצחק על כל מאד לו, כדי שיקפצו לשלוח לו בתס.

עיון במקורות רש"י

דייתיקי - שטר צוואה

בדברי הרמב"ן ורבינו בחיי כאן נראה, שמקור פירוש רש"י הוא מהבראשית רבה (נט, יא) שכך לשונו:

"**וכל טוב אדוניו בידו.** רבי חלבו אמר, זו דיאתיקי."

'דייתיקי' היא 'צוואת שכיב מרע', כמו שפירש רש"י בבבא מציעא (יג, א):

"**דייתיקי.** צוואת שכיב מרע, ולשון דייתיקי, דא תיקו, זאת תיקום, דדברי שכיב מרע ככתובין וכמסורין דמי."

וכן כתב רש"י בגטין (כ"ז ע"א ד"ה דייתיקי), ודבריו מיוסדים על הגמרא בבבא מציעא (יט, א) ובבא בתרא (קלה, א), עיין שם. וכן מפורש ברבינו חננאל (ב"מ שם), וכן כתבו עוד ראשונים בהרבה מקומות.

אבל נראה שלשון 'דייתיקי' משמש גם לכל 'שטר צוואה' שכתוב בו מה יהיה משפט הנכסים אחר מיתתו. וכן כתב רש"י במועד קטן (יח, ב): 'דייתיקי - שטר צוואה'. וכן משמע בערוך (ערך דייתק):

"לשון יוון קורין **לשטר צוואה**, דייתיקי. ועיקר הדבר, דא תהא למיקם ולהיות, 'וכל טוב אדוניו בידו', תרגם ירושלמי, 'דיתיקא דריבוניה'..."

ולפי זה משמע, שאברהם לא הקנה בחייו את כל נכסיו לבנו, אלא שהקנה שיהיו לו נכסיו אחר מיתתו. שאם היה מקנה לו הכל עכשיו, אין זה נקרא 'דייתיקי' אלא 'שטר מתנה' רגיל. וכן משמע בפרקי דרבי אליעזר (פט"ז):

"רבי שמעיה אומר, כתב אברהם כל אשר לו ליצחק **ירושה**, ונטל הכתב ונתנו ביד אליעזר עבדו, שילך להשתבח בבית אביו ובמשפחתו."

ולפי זה מה שכתב רש"י כאן, 'שטר מתנה', צריך לפרש שמכיון שאברהם בריא היה, ואין דבריו ככתובים וכמסורים, בהכרח שהוא הקנה את הנכסים ליצחק שעה אחת קודם מיתתו, לכן קרא רש"י לשטר 'שטר מתנה'. אמנם זה דחוק בלשון רש"י, ובפשטות משמע מלשונו שנתן שטר מתנה פשוט, המקנה את הנכסים מיד.

'ויתן לו את כל אשר לו'

והנה הקנאת הנכסים ליצחק, אינה חידוש של המדרשים הנ"ל, אלא הוא פסוק מפורש בתורה, שכתוב להלן (פסוק לו) שאמר אליעזר לבתואל ולבן:

"ותלד שרה אשת אדני בן לאדני אחרי זקנתה **ויתן לו את כל אשר לו**'.

ופשטות הלשון משמע שאברהם נתן ליצחק את הכל שלא בתורת ירושה. וברש"י שם כתב: 'ויתן לו את כל אשר לו: **שטר מתנה הראה להם**'. ועיין ברבינו חיים פלטיאל שם שכתב: 'ויתן לו כל אשר לו. **על זה סמך רש"י לעיל דפירש**, וכל טוב אדוניו בידו, שטר מתנה'.

ויתכן אם כן, שרש"י למד הכל מפשט הפסוקים. שהרי מפורש בתורה שאברהם הקנה הכל ליצחק, וכן משמע שאליעזר סיפר זאת בשביל שירצו לתת את רבקה ליצחק, [כמו שכתב רש"י כאן וכמו שכתבו הראשונים להלן], והסברא נותנת שאליעזר היה צריך לקחת בידו הוכחה לדבר, כי מי יאמין לדבריו שאברהם הקנה הכל. וממילא סובר רש"י שהפסוק 'וכל טוב אדוניו בידו' מתפרש, שהחזיק בידו את השטר על כל נכסי אדוניו. ואף שלפי המדרשים היה השטר 'שטר צוואה', מפרש רש"י כפשט הפסוקים, שאברהם נתן את כל אשר לו ליצחק בתורת מתנה.

הנתינה בשעת הפטירה

ואפשר שיש להוכיח כן מדברי מפרשי רש"י. שהנה בסוף הפרשה (כה, א) אמרה תורה:

'ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק'.

וכתב רש"י:

"**ויתן אברהם וגו'.** אמר רבי נחמיה, ברכה דיאתיקי שאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם (יב, ב), 'והיה ברכה', הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה, ואברהם מסרם ליצחק."

וביארו כל המפרשים [ברטונרא, מזרחי, גו"א ועוד, וכ"כ המהרש"א בסנהדרין (צא, א)] מדוע אין מפרשים כפשוטו, שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו. משום שכבר הקנה

להערות והארות, ולהצטרפות לרשימת המנויים: שמעון גומבו - 0527152244 - ss025322898@gmail.com

אברהם את כל אשר לו ליצחק קודם ששלח את אליעזר, ולכן צריך לפרש שנתינה זו היא שמסר לו את הברכות.

ואף שעיקר לשון רש"י שם טעון בירור בפני עצמו [וגם הגירסה אינה ברורה, עי' מהדו' מוה"ק], על כל פנים בדעת המפרשים הנ"ל נראה שמוכח, ששטר המתנה הראשון היה 'שטר מתנה' גמור, שאם היה רק 'שטר צוואה', היה אפשר לפרש את הנתינה האמורה כאן, שכעת הקנה את הכל במתנה גמורה. [וע"ע רבינו חיים פלטיאל שם].

עיון בפירושי שאר הראשונים

הקושי בפשט הכתוב

הטעם שעיקר הפסוק צריך פירוש, ואין מפרשים אותו כפשוטו, שאליעזר לקח בידו את המינים המובחרים של אדוניו, הוא לכאורה מחמת הלשון '**וכל** טוב אדוניו', וכמו שכתב רבינו בחיי:

"היה הכתוב ראוי לומר, 'ומטוב אדוניו', כמו שאמר, 'מגמלי אדוניו', **כי עשרה גמלים לא יכילו כל טוב אדוניו.**"

והראשונים תקנו לשון הכתוב באופנים שונים. ברד"ק כתב:

"וכל טוב: **רוב טוב**, כמו, 'וכל הארץ באו מצרימה' והדומים לו **רבים**, **רצה** לומר, מכסף וזהב ומרגליות, כדי להראותם עושר אברהם..."

בדרך אחרת כתב החזקוני:

"**וכל טוב אדניו בידו.** יש מפרשים שהוא **חסר מ"ם**, ומוסב אל מ"ם של 'מגמלי', פירוש, **ומכל טוב** אדוניו עם העשרה גמלים, כדכתיב, כלי כסף וכלי זהב ומגדנות."

כלומר, אין הכוונה שלקח את 'כל טוב אדוניו', אלא שלקח 'מכל טוב אדוניו', דהיינו מעט מכל המינים המובחרים. והרמב"ן כתב:

והנכון בעיני, כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל (מלכים ב' ח, ט), 'וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל', אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים, והענין, **כי כל הטוב והמעולה במינים ההם, פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו, לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם.** וכן (מה, כג), 'עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים', **והמקראות יקצרו לשונם במובן.**"

המעיין היטב ברמב"ן יראה, שאף הוא בא ליישב את תיבת 'כל', אלא שהוא אינו מפרש ש'כל' מתפרש 'רוב' או 'מכל', אלא מפרש שכמו שבפסוק במלכים הכוונה, שלקח את כל טוב דמשק **עד משא ארבעים גמל**, כך גם כאן, כיון שמובן שלקח את טוב אדוניו על הגמלים, ממילא מובן שלא לקח את טוב אדוניו כולו, אלא לקח מכל הטוב בשיעור משא של עשרה גמלים.

מקור בספרי לפירוש הראשונים

נמצא לפירוש הרד"ק, הרמב"ן והחזקוני, עיקר פירוש הפסוק הוא כפשוטו, שאליעזר לקח על הגמלים מטוב אדוניו, ורק צריך לתקן הלשון באיזה שהוא אופן. ונראה שגם לפירוש זה יש מקור בחז"ל, שכך אמרו בספרי (פר' מטות פיסקא קנז):

"וחצוצרות התרועה בידו (במדבר לא, ו), **אין ידו אלא רשותו**, שנאמר (שם כא, כו), ויקח את כל ארצו מידו, ואומר, ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו וילך **וכל טוב אדוניו בידו.**"

ומוכח כפירושם, שאליעזר לקח על הגמלים את כל טוב אדוניו, ולכן 'בידו' מתפרש 'ברשותו' ולא בידו ממש.

פירושים נוספים בראשונים.

הרמב"ן, לאחר שהוא דן בדברי רש"י, כתב וזה לשונו:

"ואחרים מפרשים, **כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח עשרה גמלים מגמלי אדוניו, כי כל טוב אדוניו היה בידו, והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה**, כמו שאמר (פסוק ב), 'המושל בכל אשר לו'.

כפירוש זה, כתב החזקוני בפירושו הראשון, והבכור שור, וכן כתב רבינו בחיי 'על דרך הפשט'.

וברשב"ם פירש [וכן פירש בהדר זקנים]:

"**וכל טוב אדוניו:** האנשים החשובים של בית אברהם, הוא שנאמר לפנינו (פסוק לב), 'והאנשים אשר עמו'."

ובפשטות, גם ההכרח של המדרש ורש"י לפרש, ש'כל טוב אדוניו' הוא שטר, הוא בכדי ליישב את תיבת 'כל', ולא היה נוח לרש"י בכל פירושי הראשונים הנ"ל [וכ"כ בבאר מ"ח]. אמנם יש ממפרשי רש"י שכתבו דקדוקים נוספים בלשון הכתוב, המוכיחים כפירוש רש"י, ראה רבינו בחיי הנ"ל ובפירוש הברטנורא. [ועיין עוד בראב"ם ובגור אריה.]

תמצית הדברים:

א] הלשון 'וכל טוב אדוניו' קשה, איך לקח את **כל** הטוב. ועל כן נאמרו בראשונים כמה פירושים: **(א)** הכוונה שלקח 'מכל הטוב' [ואת הלשון 'כל' יש לתקן בכמה אופנים] (רד"ק, רמב"ן, חזקוני), וכפירוש זה נראה בספרי. **(ב)** הכוונה שאליעזר היה ממונה על כל טוב אדוניו (רמב"ן, חזקוני, בכור שור, רב"ח). **(ג)** 'וכל טוב אדוניו' הכוונה לאנשיו החשובים של אדוניו (רשב"ם, הדר זקנים). **(ד)** הכוונה לשטר שכתוב בו הזכות על 'כל טוב אדוניו' (מדרשים ורש"י). **ב]** לפירוש המדרש, יש לפרש שהכוונה ל'שטר צוואה' שלאחר מיתה (בר"ר ועוד, פרדר"א). ויש לפרש שהכוונה לשטר מתנה גמור (כ"מ ברש"י ובמפרשיו).